

Jan Bauer

ZROZENÍ ČESKÉHO STÁTU

Záhady přemyslovských knížat aneb svatí otrokáři,
(všeho) schopní bratrovrazi a zbožní bigamisté

Edice
CAS

Edice Český **CAS**

Jan Bauer

ZROZENÍ ČESKÉHO STÁTU

*Záhady přemyslovských knížat
aneb svatí otrokáři, (všeho) schopní
bratrovrazi a zbožní bigamisté*

Edice Český ČAS

Jan Bauer

ZROZENÍ ČESKÉHO STÁTU

*Záhady přemyslovských knížat
aneb svatí otrokáři, (všeho) schopní
bratrovrazi a zbožní bigamisté*

Copyright © Jan Bauer, 2016

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2016

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Laňková, 2016

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2016

ISBN 978-80-7475-145-5

ÚVODEM

ANEB NAŠE MÍSTO V SRDCI EVROPY

Už vás někdy napadlo, proč žijeme právě v Čechách, na Moravě a v moravském Slezsku? Proč právě tady se naši dávní předkové usadili? Milovníci moře a koupání jistě vyčítají bájnému praotci Čechovi, že své kroky nezamířil raději někam k teplému Jadranu, a tak alespoň berou zavděk Shakespearem, který nás k tomu moři přestěhoval v jedné ze svých her. Jenže s praotcem Čechem se to má asi jako biblickým praotcem Abrahámem nebo ještě přesněji s jinou biblickou postavou: Mojžíšem, vedoucím svůj lid do země zaslíbené. Je to jen krásná legenda, která má možná reálné kořeny ve skutečném strastiplném putování, nikoli však do země zaslíbené, ale prostě tam, kde bylo možné se usadit. Nepopírám přitom, že svou roli pak hrály i takové okolnosti, jako je náhlé ochlazení, úrodná půda, pověsti o rýžovištích zlata či zvláště bojechtivý nepřítel v zádech.

Můžeme se donekonečna přít, koluje-li v našich žilách více slovanské, keltské či germánské krve. Nezapomínejme však, že leckdo z nás, zejména z moravských rodáků, může mít třeba i geny napoleonského vojáka, jak se tím rád chlubíval geniální spisovatel Bohumil Hrabal, popřípadě je potomkem nějaké dodatečné „náplavy“ z dob po třicetileté válce. Střední Evropa, k níž jsme chtěli nechtě odsouzeni, nebo také – což zní malebněji – srdce Evropy, bývala z mnoha pochopitelných důvodů křižovatkou cest, kudy

odedávna proudili lidé různých národností pěšmo, na koni či na voze, s úmysly bohulibými i zcela nelibými, kde rozkládali své zboží na tržištích, chlubili se svou dovedností a uměním, vykládali svou víru a názory, číhávali s dýkou v zubech na ostatní pocestné či dupali s neartikulovaným řevem a se zakrvácenými meči. Vždyť už německý kancléř Bismarck řekl, že kdo je pánem Čech, je pánem Evropy. Habsburkové by o tom mohli vyprávět...

Podívejme se na naši zem pěkně z výšky. Pokud nemáte po ruce letadlo, stačí pohled na mapu hor a nížin, a zjistíte, že Čechy jsou doslova obkrouženy horami. Málokterá země má tak dokonalé přirozené hranice. Jak to napsal pobělohorský evangelický exulant Pavel Stránský ve svém spise O státě českém? „Země sama podoby jest vejčité i odevšad obehnána horami a lesem souvislým, částí to houštin Hercynských. Horám těm říká se Sudety a les Gabretský, čili (jak ji někteří našinci po šumu větrův zvláštním výrazem domácím nazývají) Šumava. Představuje tedy podobu jakéhosi amfiteátru velice půvabného. Omezena jest na východě Slezskem a Moravou, na západ Norikem čili Falckem Bavorským, na jih Rakousy, na sever Míšní a Lužicí...“

Ona vejčitá podoba nabyla grafického vyjádření na alegorické mapě Evropy kartografa Filipa Cluviera z roku 1592, kde je tento kontinent zobrazen jako císařovna a Bohemii, tedy Čechám, je vyhrazeno nejčestnější místo přímo v srdeční krajině. Čechy jsou vypodobněny jako srdce či šperk zavěšený na hrudi, kol dokola věnčený horami, a uprostřed je shluk věží, popsáný jménem metropole – Praga. Podobně český humanista a nakladatel Jiří Melantrich z Aventina napsal, že „Hercynský les chrání český národ přirozenou hradbou jako srdce nebo loutnu“. Že by zde byla zakleta naše letitá muzikálnost, vyjádřená úslovím „co Čech, to muzikant“

Renesanční mapa Evropy jako císařovny. Čechy jsou šperkem zavěšeným na její hrudi

a doložená plejádou skvělých skladatelů a hudebníků? O století později nechal jezuitský dějepisec a vlastenec Bohuslav Balbín vykreslit v mapové alegorii Čechy jako růži. Dnešní milovníci záhad v tom spatřují narážku na tajné Bratrstvo růže a kříže, prý spojené s významným anglickým matematikem, okultistou a alchymistou na dvoře císaře Rudolfa II. Johnem Deem a také se „zimmním“ králem Fridrichem Falckým.

Když jsem se zmínil o pohledu na Čechy z výšky, měl jsem na mysli rovněž to, co uvidíme z kosmické družice. Právě záběry pořizené satelity vedly jistého amerického odborníka k fantastickému závěru, že naše země je vlastně obrovským kráterem, který vznikl někdy před miliardou let po dopadu mohutného meteoritu.

Britského hermetika Christophera McIntoshe zase „kráter Čechy“ inspiroval k tvrzení, že jde o zemi Svatého grálu, kalichu, z něhož pil Ježíš Kristus při Poslední večeři. Údajně ji vytvořil pád modrého Kamene Světla, který v urputném boji vyrazil archanděl Gabriel božským kopím z koruny padlého anděla Lucifera. Úlomek tohoto kamene prý má být zaryt do vyšehradské skály, což tomuto místu dodává na magické jedinečnosti. Samotný Svatý grál podle pověstí císař a král Karel IV. ukrýval na Karlštejně, který dal k tomuto účelu zbudovat. Později se ho chtěli zmocnit husité, vždyť měli kalich-grál na svých korouhvích, ovšem jejich vzdorokrál Zikmund Korybutovič dobýval Karlštejn marně. Obránci hradu mu obléhání znechutili džbery páchnoucích výkalů, jež metali na útočníky z hradeb. Vida, kam až jsme se v našich úvahách a spekulacích, nesení na křídlech fantazie, dostali!

Leč nezapomínejme na další ze zemí Koruny české. Zvláštní fyzická podoba Čech činí z Moravy zemi takřka samostatnou, úhlopříčně protnutou stejnojmennou řekou a jejími úvaly. Morava byla proto pro cesty obchodníků i tažení válečníků přístupnější, její jižní okraj se honosil úrodnější půdou a také dozníváním příjemnějšího středomořského klimatu. Už z těch důvodů se na dolním toku řeky Moravy často sváděly urputné bitvy, býval tu doma válečný požár, ale rovněž tu usazovali sebevědomí a pyšní vládci a zakládali své první říše. Ba ještě před nimi stvořil pod Pavlovskými vrchy neznámý pravěký umělec figurku bohyně – Věstonické venuše, symbol dávného kultu ženství, plodnosti a mateřství. Moravským úvalem pronikali na sever Avaři a po nich Maďaři, opačným směrem ze severu na jih naopak postupovali Mongolové, tudy táhl ze západu na východ český král Přemysl Otakar II. k Moravskému poli, pol-

ský král Jan Sobieski na pomoc Vídni, obležené Turky, či Napoleon Bonaparte ke Slavkovu.

Z toho, co jsem uvedl, by se mohlo zdát, že Morava má před Čechami jistou přednost. Vždyť už dávný mnich Kristián ve své Legendě uvádí, že „Morava, země slovanská, přijala ... víru Kristovu za dávných časů...“, kdežto „Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata...“ A přece Moravu s Čechy spojuje víc než jen sousedství, společný jazyk a historie. Obě země spolu vytvářejí také evropské rozvodí. Do tří moří odtud odtékají zdejší vody: Vltavou a Labem do moře Severního, Odrou do Baltského a Moravou a Dunajem do Černého. My, Češi, Moravané a Slezané, žijeme nejen v srdci, ale i na střeše Evropy, byt' nám tato střecha v naší tak typické zahleděnosti do sebe sama někdy připadá jako pupek světa. Ostatně ten prý je ve skutečnosti na druhé straně zeměkoule, uprostřed Pacifiku na Velikonočním ostrově, kde velké kamenné hlavy hledí do vzdálené věčnosti. Nebo možná blíž, v řeckých Delfách, dávné antické věštírně, kde ho značí vápencový omfalos, snad připomínající ztopořený mužský úd.

Jenže, proč si to nepřiznat, tak rádi bychom ho měli u nás! Alespoň jako jisté odškodnění za všechny ty hněvivé vichřice a zlé časy, jež se až příliš často převalovaly přes „kráter Čechy“ a moravské úvaly. Vždyť kolikrát jsme už měli být pohlceni říšemi a národy nepoměrně silnějšími a mohutnějšími, splynout s nimi a rozpustit se v nich i s naším jazykem a podivuhodnou barvitou minulostí! Že se tak nestalo, je takřka zázrakem.

Právem se pyšníme nejen našimi podivuhodnými a barvitými dějinami, ale i zemí nad jiné líbeznou a proměnlivou. Vždyť máme

Praotec Čech na Řípu. Ilustrace Josefa Weniga

takříkajíc ode všeho trochu a rozhodně to není žádná nuda, když se vydrápeme na kopec s rozhlednou a popatříme kol dokola. Krajina je v Čechách i na Moravě pestrá, pole se střídají s loukami a lesy, stříbrné hladiny rybníků a řek se lesknou ve slunci, kopce se prolínají s nížinami a silnice spojují lidská sídla jako šňůrky jednotlivé korálky. Máme u nás horské pláně, kde roste jen kleč a kosodřevi-

na, pískovcová skalní města, tajemné krasové jeskyně, stepní louky pod Pavlovskými vrchy a dokonce i malou ukázkou pouště – písčiny přesyp u jihočeského Vlčova. Však ne náhodou vojvoda Čech takto promluvil ke svému lidu, když se rozhlédl po kraji z temene Řípu: „To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvěře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnutí, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná. Vody jsou všude hojné a nad obyčej rybnaté...“

Podobně jako praotec Čech, respektive kronikář Kosmas, se vyjádřili četní jiní letopisci. Za všechny bych chtěl ocitovat anonymního autora barokní kroniky Země dobrá, to jest země česká: „Země česká v pravdě se říci může, že z nesmírné štědroty božské mnohými velkými milostmi a požehnáními jak na zemi, i pod zemí mnohými bohatstvími a klenoty, všelikými potřebnými od Boha obdařena a požehnána jest, obzvláště pak že mezi jinými zeměmi (dle mnohých spisovatelů) jak u velikosti, též v ourodě i také v rozličných příhodách a bězích zemi svaté neb zaslíbené jest nejpodobnější země dobrá, mlékem a strdím oplývající.“

Ale kdy se tady začaly rýsovat základy českého státu, zprvu nevelkého a sobeckými zájmy zmítaného knížectví, které se v budoucnosti mělo stát mocným, slavným a bohatým královstvím? Kdo byli muži, kteří mu vládli, kteří mu vtiskli svou vůli? Byli to snad potomci bájněho Přemysla Oráče, sedláka ze severočeských Stadic, kterého si vybrala kněžna, věštka a hadačka Libuše? Pokusme se na tyto zvědavé otázky odpovědět.

KAPITOLA I.

Jména ztracená v hlubinách času

Od doby knížete Sáma, prvního sjednotitele a vládce západních Slovanů, tedy zhruba od první poloviny 7. století, tonou osudy našich končin v mlhách, z nichž se jen tu a tam v dochovaných letopisech zjeví jakási zmínka. O to víc se musíme spoléhat na archeologické nálezy, které zase zdaleka ne vždy umíme správně vyložit.

Na sklonku panování císaře Karla Velikého vpadla jeho vojska přes Hercynský či Hyrkánský les na „planities Behaim“, tedy českou rovinu, jenže příliš se zdejšími slovanskými obyvateli nepořídila. Jen v jakési potyčce prý padl „král Čechů“ Lech. Že by se jednalo o bratra bájného praotce Čecha, zmiňovaného v pověstech? Nebo franský kronikář zaměnil jméno s vladařským titulem? Jak známo, staří Slované nazývali knížata a stařešiny rodu lechy. Stejně nejasná je kronikářská zpráva o tom, že syn Karla Velikého Pipin donutil Čechy k placení poplatku, který pak „otec národa“ František Palacký omylem připsal na vrub svatému knížeti Václavovi. Ano, jde o těch 500 hřiven stříbra a 120 volů, prý ročně odváděných do Němec. Mimochodem připomínám, že jedna hřivna

představovala zhruba 25 dekagramů, čili nám to celkem koštuje, pokud správně počítám, asi 125 kilo stříbra.

Jenže závazek je jedna věc, jeho vymáhání věc druhá. Platební morálka Čechů byla už tehdy všelijaká, však se známe, a tak to s tím placením asi nebylo nijak slavné. A Frankům se zase přes české pohraniční hvozdy, tehdy pořádně zarostlé, příliš nechtělo trmácet. Navíc za každým třetím bukem číhal šikovný lapka s nožem v zubech, aby jim něco vyfoukl, případně je navíc ještě nenápadně a zezadu zamordoval. Nejen špatné platební morálce, ale ani loupežnictví se Češi nikde nemuseli učit.

V roce 822 se pak ve franských análech vynořuje zmínka o Moravanech. Jejich poslové přišli až do Frankfurtu nad Mohanem, kde se zúčastnili říšského sněmu, svolaného císařem Ludvíkem Pobožným. O devět roků později prý pasovský biskup Reginhard pokřtil „všechny Moravany“. Vskutku všechny? Jistěže ne. Zřejmě jen některé moravské velmože, mezi nimiž byl patrně i první moravský kníže Mojmír, zakladatel slavné Velkomoravské říše.

Napsal jsem „zakladatel“, ovšem spíše jsem měl uvést „první historicky známý vládce Moravy“. Vždyť, jak alespoň tvrdí legendy, tohoto knížete kdosi předcházel. Ale kde se Velká Morava, první skutečný stát západních Slovanů (Sámova říše byla spíše jen kmenovým společenstvím) vlastně vzala? V této knize se však nebudeme zabývat Velkou či „starou“ Moravou. Budeme se o ní zmiňovat pouze okrajově a do té míry, nakolik souvisí se vznikem českého knížectví. Ostatně sama se později stala jeho součástí.

Krok za krokem, nebo spíše krůček po krůčku, se můžeme dobírat historické pravdy, a leckdy nám přitom nezbude, než se spokojit s přibližnými výklady či více nebo méně odvážnými hypotézami. Vždyť nejstarší dějiny nabízejí obrovský prostor pro nejfantastič-

Bratři Čech a Lech na iluminaci z Budyšínského rukopisu Kosmovy Kroniky české

tější dohady. Autor, jenž se chce zabývat událostmi, bezprostředně předcházejícími vzniku českého státu, se tak trochu ocitá ve stejné situaci jako dávní kronikáři, kteří nedostatek hodnověrných zpráv přechasto nahrazovali vlastní schopností fabulovat dramatické příběhy. Často se přitom inspirovali i cizími literárními zdroji, v nichž pak k svému velkému překvapení nacházíme nečekané souvislosti s českými dějinami. S odstupem staletí se pak můžeme jen ptát – byla to pouze náhoda, nebo záměr?

Připomeňme si zároveň, že nejstarší pověsti nebyly pro naše předky jen kratochvilným vypravováním či vzletněji přepsanou minulostí, jak je chápeme dnes. Obsahovaly i takříkajíc ideologic-

ký smysl, měly ospravedlňovat konání a činy panovníků, jejich dynastická práva a nároky, stát se národním mýtem, poskytujícím mravní naučení, a návodem k jednání potomků. Leckdy byly i zašifrovaným protestem proti stávajícím pořádkům, nadějí ukrytou do písmen, slov, vět a příběhů.

Neodsuzujme proto dávné letopisce, když se zdánlivou snadností a důvěrou sepisovali svá bájná vypravování, v nichž magie a pohádka vytlačovaly námi uvěřitelný sled událostí. Vždyť o jejich skutečných pohnutkách nejspíš nemáme ani tušení. A nenechte si namluvit erudovanými historiky, že stoprocentně vědí, jak se doopravdy věci měly. Nevědí – a dost dobře ani vědět nemohou. Stejně tak školní dějepis přechasto papouškuje dávno překonané „pravdy“, které skutečnou pravdou nikdy nebyly. Raději tedy zapomeňte většinu z toho, co jste ve škole slyšeli, a zahloubte se do následujících řádek. Pokusím se v nich alespoň částečně ukojit vaši zvědavost a provést vás mlhami dávných věků až do časů, kdy vznikalo české knížectví.

V Kronice české uvádí děkan svatovítské kapituly a letopisec Kosmas sedm jmen prý prvních vládců českého knížectví, pokračovatelů panovnické dynastie, navazujících na legendárního sedláka ze severočeských Stadic Přemysla Oráče, otce zakladatele. Upřímně řečeno, jsou to jména jaksi podivná a to, co se o nich dočítáme, nás rozhodně nenaplnuje pýchou na slavné předky. Spíše je tomu naopak. Jen se podívejte, co o nich Kosmas píše:

„Přemysl naplniv už dny, kdy ustanovil práva a zákony, byl vzat k zeti Cereřinu, jež za živa ctil jako boha. (Ceres byla římskou bohyní úrody a manžel její dcery Proserpiny, tedy její zeť, Plútos, bohem bohatství i podsvětí. Kosmas ve shodě s původní antickou tradicí chápal podsvětí jako říši mrtvých – pozn. aut.) Po něm Ne-

zamysl nastoupil vládu. Když toho smrt uchvátila, Mnata dostal odznaky knížecí. Když sešel z tohoto světa, Vojen se ujal kormidla vlády. Po jeho dožití Vnislav řídil knížectví. Když jeho život přetrhly sudičky, Křesomysl byl posazen na výsost trůnu. Když byl vyrván světu, Neklan se zmocnil knížecího křesla. Když od něho život odstoupil, Hostivít na trůn nastoupil. O životě a stejně i o smrti těchto knížat se mlčí, jednak že jsou oddáni břichu a spaní, nevzdělání a neučení, podobali se dobytku, takže zajisté proti přírodě tělo bylo jim k rozkoši, duše na obtíž, jednak i proto, že nebylo toho času, kdo by perem zachoval paměti jejich skutky...”

Teprve po vyjmenování zmíněných knížátek se kronikář dostává z doby pouhých legend do údobí historického. Na řadu přichází první Přemyslovec, kterého spolehlivě známe jménem, první doložený a také – což je důležité – pokřtěný český kníže: „Hostivít zplodil Bořivoje, jenž první z knížat byl pokřtěn od ctihodného Metoděje, biskupa moravského, za časů císaře Arnulfa a krále moravského Svatopluka...”

Kronikář si tak trochu protiřečí, když jedním dechem tvrdí, že sedmička Přemyslových následníků ničím nevynikala, dokonce je přirovnává k dobytku, a zároveň prohlašuje, že nikdo nezaznamenal jejich skutky. Jak se potom může dopouštět takové odsuzující charakteristiky, jestliže se sám o nich nikde nemohl nic dočíst, a tudíž o nich vlastně nic neví? A kde vůbec vzal jejich jména? Znal je snad z doslechu? Ze starých, ústně vyprávěných pověstí? Nebo si je prostě vymyslel?

Mnich Kristián, snad syn knížete Boleslava I. jménem Strachvas, ve své svatováclavské legendě, která je o více než jedno století starší než Kosmova kronika, žádné Přemyslovy následovníky nejmenuje. Po Přemyslu Oráčovi si podle něj Čechové „stavěli ...

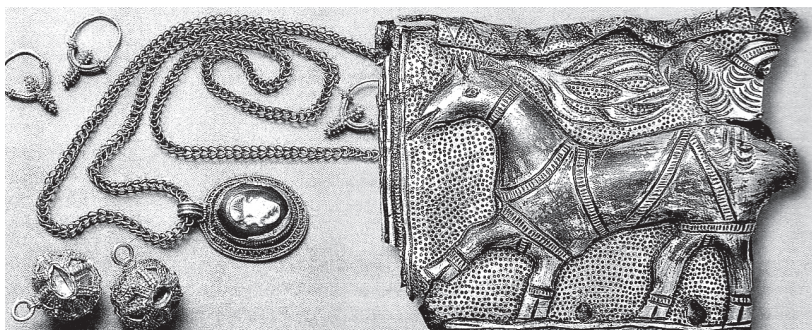

Přemysl Oráč svačí na pluhu, dřevořez z Kroniky české od Václava Hájka z Libočan

v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody z jeho potomstva, sloužící modlám a bůžkům a bujně slavíce oběti podle pohanských obyčejů, až nakonec vláda nad touto zemí připadla jednomu z rodu těchto knížat, jménem Bořivojovi...“

Kristián tedy o sedmičce Kosmou zmiňovaných knížat nic neví. Zjevně ho po legendárním Přemyslovi zajímá až první pokřtěný český kníže Bořivoj. Proč asi?

Žili Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivit doopravdy? Ještě dějepisci období romantismu na počátku 19. století vůbec nepochybovali o tom, že jde o skutečné historické osobnosti. František Palacký ve svých Dějinách národu českého v Čechách a na Moravě uvádí: „Přemyslovo panování v Čechách kla-

Šperky nalezené v hrobce neznámé kněžny u Želének

de se od dějepyců se vši pravděpodobností do první čtvrti VIII. století čili do věku Pipina Heristalského i syna jeho Karla Martella; kdy ale panovati počal, dlouho-li živ byl i kdy a kterak život svůj skončil, udati nelze. A ještě méně ví se o životě a skutcích potomků a nástupců jeho na trůnu českém. O nich nedá se s důkladem naprosto nic vypravovati než pouhá toliko řada jmen panovníků, kteří vládli nad Čechami po Přemyslovi až do polovice IX. století. První zajisté po něm panoval Nezamysl, potom Mnáta, Vojen, Vnislav, Křesomysl a Neklan, konečně Hostivít, otec Bořivoje, prvního křesťanského knížete...”

Jenže právě ta skutečnost, že se dochovala „toliko řada jmen panovníků“, a to ještě nejdříve v Kosmově Kronice české, vedla postupem času ke zpochybnění historické autenticity těchto sedmi Přemyslovců. Brzy převážily kritické názory, podle nichž se jedná o stejně vybájené postavy jako v případě praotce Čecha, soudce Kroka či jeho nejmladší dcery, kněžny a věštkyně Libuše. Zkusme se proto raději podívat, zda o prvních českých vládciích něco nevědí dobové kroniky a letopisy.

Jednu z prvních zpráv, které by nás v této souvislosti mohly zajímat, přináší Fuldské anály, sepsané neznámými mnichy v klášterní škole ve Fuldě v dnešním Hesensku a obsahující dějiny východofranské říše v 9. století. K roku 845 se v nich uvádí, že král Ludvík Němec přijal v bavorském Řezně 14 českých knížat a nechal je pokřtít. Anonymní letopisec uvedl sice jejich počet, ale ani jedno jméno. Ovšem ti vykutélení chlapíci zřejmě přijali křesťanství jen naoko, a sotva se vrátili domů, horlivě se klaněli starým dobrým praslovanským bůžkům. Polský historik Henryk Łowmiański podotýká: „Koncepce křtu vyjadřovala určitý program, který ještě čekal na realizaci a neměl viditelné následky, pokřtěná knížata se vrátila k víře svých předků.“ A náš Dušan Třeštík dodává: „Roku 845 se zdrcující většina knížat Bohemanů dobrovolně, společně a bez předchozích politických jednání s říší, jakož i bez misijního působení odtud, rozhodla přijmout křest za osobní účasti Ludvíka Němce a pod jeho patronátem. Jednala tedy nepochybně z politických pohnutek...“

Další zmínka o událostech v České kotlině se váže k roku 857, kdy Frankové vpadli do Čech, kde dobyli město knížete Vistracha (v latinském originále análů stojí doslovně „civitas Wiztrachi“), jehož syn Slavita utekl na Moravu ke zdejšímu knížeti Rostislavovi. Archeolog a historik profesor Rudolf Turek ztotožnil Vistrachovo město s Vitorazí, nynější Weitrou, nacházející se v Rakousku jižně od Českých Velenic.

S touto lokalizací už dnes archeologové nesouhlasí. Přiklání se totiž k názoru, že „civitas Wiztrachi“ bylo v severních Čechách a zřejmě se jednalo o hradiště Zabrušany u Teplíc. Tohle asi 5,5 hektaru zabírající sídlo na návrší nad nynější údolní nádrží Všechlapy bylo zbudováno na přelomu 8. a 9. století. Možným kandidátem

Borivoj

Kníže Bořivoj na barokní rytině

na ztotožnění s „civitas Wiztrachi“ se stalo kvůli nedalekému nálezu mohyly velkomoravské princezny. Na návrší u blízkých Želének totiž už v roce 1850 odkryl Karel Frost, správce panství hraběte Adolfa von Ledebur-Wicheln, bohatě vybavený hrob, který odborně popsal jeden z průkopníků české archeologie Jan Erazim Vocel.

Mezi třemi zde pohřbenými osobami se nacházela jedna žena, jež zjevně patřila ke společenské elitě své doby. Na krku měla 60 centimetrů dlouhý zlatý řetěz se zlatým medailonem, obsahujícím antickou kamej ze 4. století našeho letopočtu, u ramen pak dva zlaté gombíky a pod bradou a na hrdle tři zlaté hrozníčkové náušnice. Všechny tyto šperky byly podle stylu zpracování velkomoravského původu. Dalším nalezeným předmětem, který je dnes, stejně jako předchozí, pýchou sbírek Národního muzea, byla stříbrná pozlacená plaketa s loveckými motivy, patrně součást opasku. Hrobka obsahovala i jiné, takříkajíc obvyčejnější nálezy, které se bohužel nedochovaly. „Vzhledem k nálezu téměř totožných gombíků v Želénkách a v moravských Mikulčicích se obvykle usuzuje na užší vazby k Velké Moravě,“ podotýká archeolog Michal Lutovský. „V úvahu připadá dovoz či dar, vyloučit nelze ani součást výbavy, kterou si moravská nevěsta přivezla do Čech.“

Konečně v roce 872 podle Fuldských análů porazilo franské vojsko, vedené biskupem Liutbertem, pět slovanských knížat – Svatoslava, Vitislava, Herimana, Spytimíra a Mojslava. Stalo se tak kdesi v Čechách poblíž toku Vltavy, snad v místech nynější Prahy, kde bývalo několik důležitých brodů přes řeku. K těmto pěti jménům, z nichž Heriman je nepochybně germánského původu, snad se jednalo o najatého vojenského velitele, pak dodatečně kdosi připsal šesté – Gorivej. Odborníci se domnívají, že zřejmě jde o nejstarší zmínku o prvním historicky doloženém Přemyslovi Bořivoji.

Na Bořivoje jsme tedy šťastně narazili, ale po jeho předchůdcích, Nezamyslem počínaje, ani vidu, ani slechu. Kdyby se v letopisech objevilo alespoň Hostivítovo jméno, vždyť měl být Bořivojovým otcem! Ale o něm mniši z Fuldy nevěděli. Jako by Hostivít ani jeho šest předchůdců nikdy neexistovali. Proč asi?

Víme, že legendárního Přemysla se dovolával už legendista Kristián. A z jeho údajných lýkových střeviců a mošny učinil posvátné relikvie sám Otec vlasti Karel IV. V Přemyslově povolání od pluhu spatřoval jeden ze zdrojů panovnické moci. Ale samotným Přemyslům přitom dali jejich rodové jméno až romantizující dějepisci první poloviny 19. století. Ani Bořivoj či jeho synové Spytihněv a Vratislav, ba ani svatý Václav a jeho bratr Boleslav I., si tak neříkali. Byli prostě jen knížecího rodu. Ovšem s tím, že první z nich, vladyka Bořivoj, byl vlastně na český knížecí stolec dosazen moravským panovníkem Svatoplukem, který ho učinil svým místodržícím. Až do té doby si celou Českou kotlinu dělil větší počet kmenů či rodů, v jejichž čele stáli volení vladykové či lechové. Jestli jich bylo právě 14, jak by odpovídalo počtu knížat, která se dala v Řezně pokřtít, nevíme. Ale je to možné. Přijetí křesťanské víry totiž v očích křesťanské západní Evropy posilovalo územní a mocenské nároky těchto vladařů – a těžko si dokážeme představit, že by některý z nich riskoval, že bude z tohoto dělení moci vynechán.

Bořivoj je všechny obešel, když si zajistil podporu a spojenectví moravského krále Svatopluka, a navíc se pojistil tím, že se dal moravským arcibiskupem Metodějem pokřtít. I když to zprvu možná nebyl křest tak docela dobrovolný. Pro další generace pak bylo zapotřebí vytvořit novou historickou paměť, legendu o tom, že Bořivojův rod tady vlastně panoval odpradáвна, a nejde o žádné uzurpátory trůnu. Sedm bájných knížat mohlo být součástí této legendy, stejně jako první z nich, údajně povoláný přímo od pluhu. Alespoň to tak mělo platit od Kosmových časů. Bylo tomu tak doopravdy? Kdo ví! Na hodně vzdálené historii je přece nejkouzelnější ta nejistota, která rozněcuje a bystří naši fantazii.

KAPITOLA II.

Čechy doby Bořivojovy

Pojďme se nyní podívat, jak vlastně vypadaly Čechy v Bořivojově době. Už jsem předeslal, že byly rozkouskovány do většího počtu malých kmenových knížectví, v jejichž čele stáli nikoliv dědiční panovníci, ale jakousi radou starších volení vládců. Podle dřívějších představ historiků, například Václava Vladivoje Tomka a později profesora Rudolfa Turka, se jednalo o více slovanských kmenů, jak nám ostatně napovídá Kosmas barvitým líčením války mezi Čechy, obývajícími oblast kolem Prahy, a Lučany, jejichž domovem mělo být nynější Žatecko.

Východ Čech prý ovládal kmen Charvátů, na Kouřimsku sídlili Zličané, na Mělnicku Pšované, dále po proudu Labe Litoměřici a ještě dál Děčané, jejich sousedy na západ byli Lemuzi, dále zmínění Lučané, kolem dnešních Karlových Var Sedličané, na Chebsku Chbané a v jižních Čechách Doudlebi. U těch posledních se na chvíli zastavme. Jejich předkové zřejmě totiž nepřišli do Čech z Moravy, ale z jihu, z Podunají, a podle některých hypotéz byli součástí Doudlebů jakési podkmeny Boleticů, Netoliců a Volyňanů, jejichž

pojmenování vychází z místních sídel. Samotné jádro České kotliny, tedy oblast kolem Prahy a zejména směrem na dnešní Kladno, pak patřilo kmeni Čechů. Jenže historik Dušan Třeštík s takovouto parcelací Čech nesouhlasí a domnívá se, že vyjmenované slovanské kmeny vlastně neexistovaly a působilo tu už tehdy jednotné etnikum Čechů-Bohemanů.

Nebudeme se zatím zabývat sporem erudovaných historiků. Spíše se podíváme, kde se vzalo samotné pojmenování kmene Čechů, které dalo název celé zemi. Především je dlužno podotknout, že staří letopisci hovoří o zdejších obyvatelích jako o Bohemanech, tedy jménem připomínajícím ještě keltské označení České kotliny jako Bohemie, či původně Boiohaimon. Teprve později se o těchto Bohemanech začíná hovořit a psát jako o Češích.

Není snad potřeba připomínat, že toto pojmenování, stejně jako jméno Čechy osídlené země, nevzniklo podle jejich praotce a nikdy se neodehrála dojemná scéna, při níž všichni jakoby jedněmi ústy zvolali: „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?“

Když nahlédneme do publikace Ivana Lutterera, Luboše Kropáčka a Václava Huňáčka Původ zeměpisných jmen, dozvíme se, že slovo „Čech“, případně „Češi“, pravděpodobně vzniklo ze slovanského základu „čel-“, který je obsažen například ve slovech „čeled“ nebo „člověk“ a má původ v indoevropském kořeni „kel-“, či „kol-“, jenž se dochoval třeba ve slově „pokolení“. Domáckou příponou „-ch“ vzniklo prý slovo „Čech“ ve významu „člen našeho rodu“, „našinec“.

Tito „našinci“, jak bylo řečeno, zprvu ovládli část středu dnešních Čech, území dnešní Slánské a Bělohorské tabule. Zhruba uprostřed tohoto území stávalo hradiště Budeč, na západ od něj

Kostelík sv. Petra a Pavla na Budči na kresbě Karla Liebschera

pak Libušín a na východ Šárka a Levý Hradec, zatímco na opačném břehu Vltavy leželo hradiště u Klecan. Přírozenou dominantou tohoto kraje se stala na severu čedičová kupa Řípu, v jejíž těsné blízkosti však navzdory dávné pověsti postrádáme jakékoliv stopy po starším slovanském osídlení.

Zastavme se u těch nejvýznamnějších hradišť v takto vymezené oblasti. Kupodivu mezi nimi chybí Vyšehrad, který je pro čtenáře Jiráskových Starých pověstí českých nerozlučně spjat s těmi nejdávnějšími českými dějinami. Jeho osídlení je totiž, jak pro-

Celkový pohled na Levý Hradec

kázal archeologický průzkum, mnohem mladší. Však se k němu v této knize ještě dostaneme. Chceme-li však najít to skutečně nejvýznamnější hradiště kmene Čechů, musíme se vydat na Budeč u Zákolan na Kladensku. Podle pověstí je spojeno se jménem dávného soudce a knížete Kroka. Přečtěte si, co o tom napsal Václav Hájek z Libočan: „Lid ten český, velikú chut majíce ku pánu svému Krokovi a vidúce jeho velikomocnost, jemu poctivost a bezpečnost aby činili, všemi obyčeji obmejšleli. Dne jednoho sešli sú se na dvůr Černoušuv a odtud do Ctiňovsi společně přišli a pánu svému mnohé věci budúcí skrže Slavboje, syna Lesislavova, předkládali. A při konci jeho to pověděti rozkázali, že sú se o to snesli a na tom zůstali, aby v místě slušném a bezpečném město a hrad postavili

proto, aby on Krok jako pán jich na hradě seděl a oni pod ním jako poddaní aby v městě obývali a odtud jich aby žádný nepřítel nikdá nemohl vytlačit a nadto pánu jich aby se žádná škoda ani hanba nestala. Krok zaznamenav jich býti slušný úmysl, dal jest k tomu své povolení. Tu oni hned bez prodlévání, vyvolivše místo jedno dosti na vysoké hoře, vyšedše tam všickni příkopy lámali, valy dělali, domy, jimž budy říkali, i hrad z dříví stavěli. Hradu i městu Budeč přezdělali...“

Na vrchu s nadmořskou výškou 289 metrů stojí románská rotunda sv. Petra a Pavla, což samo vypovídá o starobylosti tohoto místa. Dodnes jsou patrné vnitřní i vnější valy někdejšího hradiště. Už jenom jeho plocha je vskutku úctyhodná: jádro zabírá 20 hektarů, celkové ohrazené území pak dokonce 80 hektarů. Jde tedy o velikost srovnatelnou s někdejším keltským oppidem u Stradonic nad Berounkou.

Budečské hradiště bylo tedy podstatně větší než jiná opevněná sídla z počátku českých dějin. Co do rozlohy rozhodně předčilo Levý Hradec, Libušín, Prahu, Kouřim, Boleslav, kde byl zavražděn kníže Václav, a samozřejmě i slavníkovskou Libicí u Poděbrad. Už jenom tato okolnost by mohla svědčit o jeho mimořádné důležitosti. Ale položme si otázku: stačí to, abychom toto hradiště mohli považovat za významné – či dokonce nejvýznamnější – knížecí sídlo?

Nástupce praotce Čecha, moudrý soudce a kníže Krok, je postavou z bájí, a nikoliv z historické skutečnosti. Prvním doloženým budovatelem Budče je až syn prvního známého Přemyslovce Bořivoje, český kníže Spytihněv I., panující v letech 889 až 915. Právě on vymanil Čechy ze závislosti na Velkomoravské říši. Zatímco předcházející přemyslovská sídla Levý Hradec a Prahu z nám neznámých důvodů opomíjel, na Budči dal postavit podle morav-

Romantická představa starých Slovanů na luneti Mikoláše Alše Žalov

ského vzoru kamennou rotundu sv. Petra. Byla to tehdy po kapli sv. Klimenta na Levém Hradci a nedochovaném kostelíku Panny Marie na Pražském hradě v pořadí třetí křesťanská církevní stavba v Čechách. Dnešní rotunda sv. Petra a Pavla však svou definitivní podobu získala teprve po přestavbě v 17. století, byť si uchovala výrazné románské prvky.

Ještě starší slovanské hradiště nalezneme na území dnešní Prahy 6. Stávalo nad Šáreckým potokem na vrchu Džbán, mělo celkovou rozlohu 25 hektarů a díky strmým skalnatým srázům bylo takřka nepřístupné. Archeologové se domnívají, že zde už v 7. až 8. století bylo mocenské centrum Čech, které předcházelo založení Prahy. Některými badateli bývá ztotožňováno s pevností Canburg, kterou v roce 805 při svém vpádu do Čech oblehli Frankové pod vedením Karla mladšího, syna císaře Karla Velikého.

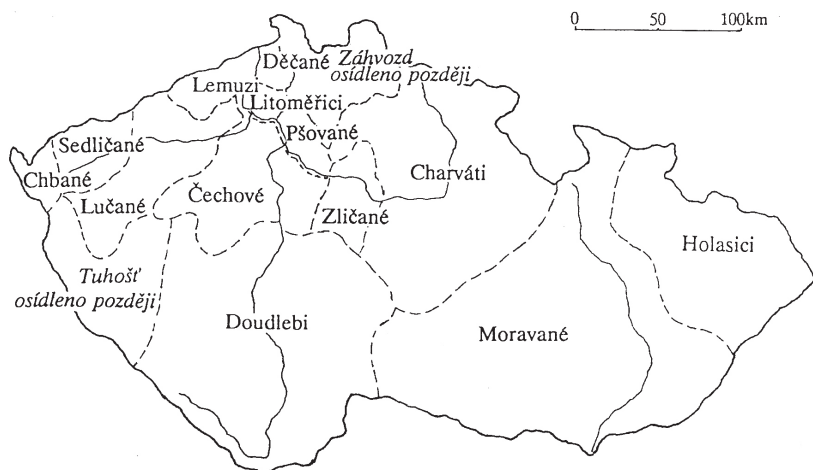
Šárecké hradiště se může pochlubit jednou zajímavostí, která možná souvisí s pohanským kultem studánek. Z jižního obvodu

předhradí vychází zvláštní opevnění vodního pramene, dnes už samozřejmě těžko patrné. Proč byl opevněn? Jenom proto, aby byl chráněn vodní zdroj? Jak uvádějí Naďa Profantová a Martin Profant v Encyklopedii slovanských bohů a mýtů, „uctívání pramenů a studánek je doloženo opakovaně, avšak velmi obecně: např. u Slovanů jižních se zmiňuje uctívání nymf pramenů, na Rusi se k roku 854 píše o uctívání jezer a pramenů u Poljanů a ještě po polovině 11. století brojí kyjevský metropolita Jan II. proti obětování jezerům a pramenům“. Podobný „posvátný pramen“, jaký je na hradišti na Džbánů, známe v Čechách i z hradiště Stará Kouřim nebo z Libušína.

Šárecké hradiště zaniklo asi v druhé polovině 9. století zřejmě v souvislosti s přenesením centrálního hradiště Čechů jinam. Snad na Budeč, snad do míst nynějšího Pražského hradu.

Dalším z významných hradišť kmene Čechů byl Levý Hradec, až do 13. století nazývaný jen Hradec, respektive Gradec. Ve srovnání s Budčí i jinými sídly je to spíše hrádek, nebo snad Bořivojovo rodinné sídlo. Vždyť jeho plocha činila jen 6,4 hektaru! Na severovýchodě stával knížecí palác, v jehož blízkosti dal právě Bořivoj zbudovat nejstarší křesťanský kostel v Čechách, zasvěcený sv. Klimentovi. Jeho dnešní podoba je však převážně barokní. Předcházela mu kamenná rotunda, jejíž základy odkryl v letech 1947 až 1955 archeolog Ivan Borkovský, ale ani ta nebyla původní. Pro badatele z toho vyplynul závěr, že nejstarší svatyně, zbudovaná na Bořivojův příkaz, byla zřejmě dřevěná.

Ale abychom si utvořili skutečně celistvý obrázek Bořivojovy doby, povězme si také, v co naši dávní předkové věřili, komu obětovali, kdo byli jejich bohové, jak vypadalo původní staroslovanské náboženství, než ho jako pohanské kultury vytlačilo – a to

Mapa hypotetického rozložení slovanských kmenů v Čechách a na Moravě podle Rudolfa Turka

leckdy za cenu prolité krve – křesťanství. Kromě toho, že se naši předkové klaněli studánkám, posvátným hájům a kamenům, měli, podobně jako antičtí Řekové a Římané, vlastní bohy, kteří spravovali takříkajíc své rezorty. V čele slovanského panteonu stál Perun, bůh hromu a blesku. Býval zobrazován se sekyrou, oblíbenou zbraní slovanských, ale i vikinských bojovníků. Ohnivá sekyra letící po obloze symbolizovala na Rusi blesk. Podle Povesti vremennych let, kroniky sepsané kyjevským mnichem Nestorem v 11. století, byly Perunovým sochám přinášeny dokonce lidské oběti. K roku 983 se váže konkrétní zpráva o tom, jak v Kyjevě obětovali Rusové Perunovi křesťanského Varjaga, tedy Vikinga, který se posmíval dřevěným modlám, a byl za to i se svým synem obřadně usmrčen. V Novgorodu hořel před Perunovou sochou z dubového dřeva oheň, který nesměl nikdy vyhasnout.